

Cătălina Mărănduc

CONSEMNAREA ÎN DICȚIONARE A ELEMENTELOR DE COMPUNERE

Elementele de compunere sunt formați lexicali fără existență independentă în limba română¹ (care însă reprezintă cuvinte independente într-o altă limbă din care provin). Atunci când stau pe primul loc în structura cuvintelor, se aseamănă cu prefixele, iar când se situează la sfârșitul cuvintelor, se aseamănă cu sufixele, fiind numite de către unii cercetători prefixoide și, respectiv, sufixoide.

Deosebirea esențială este aceea că elementele de compunere au sens lexical deplin, pe când prefixele și sufixele au un sens mai abstract, asemănător cu al prepozițiilor, din care cele mai multe provin.

În sfârșit, în vocabularul neologic internațional putem întâlni adesea cuvinte formate din două sau mai multe elemente de compunere. Lucrarea citată prezintă acest fapt drept un argument împotriva utilizării termenului de sufixoid, considerând inacceptabil că un cuvânt ar putea fi format dintr-un prefixoid unit cu un sufixoid.

De fapt, lipsa existenței independente se traduce prin aceea că elementele de compunere nu pot apărea în limba română fără a fi unite cu un cuvânt, cu alt element de compunere ori numai cu o serie de sufixe sau prefixe².

Într-un mod asemănător sunt definite elementele de compunere și într-o lucrare mai nouă, Dicționarul de științe ale limbii. Aici aflăm că prefixoidul este: *un element formativ asemănător cu prefixele, și că valorile lexicale ale prefixoidelor sunt mai concrete decât ale prefixelor ... ele reprezintă cuvinte cu sens în limbile greacă și latină*³.

Angela Bidu-Vrânceanu pare să considere, în articolul de dicționar citat, că elementul de compunere ar putea fi denumit tot prefixoid și atunci când se situează la finalul cuvântului: *Unele prefixoide pot fi așezate și după rădăcină, când își schimbă forma, dar nu și sensul sau funcția: dinamo- / -dinamic, termo- / -termic.*

În acest articol de dicționar se dau multiple exemple referitoare la raporturile semantice de sinonimie sau antonimie între unele elemente de compunere. Totuși, dintre formații exemplificați, *ana-* „din nou, înapoi”, *epi-* „deasupra”, *sub-* = *hipo-* „mai puțin”, *supra-* = *hiper-* „mai mult”, *endo-* = *intra-* „înăuntru” etc., așa cum îi arată și sensul abstract, nu sunt elemente de compunere, ci prefixe neologice, pe

¹ FCLR I, p. 20–21.

² Cf. Finuța Hassan, în SCL XXIV, nr. 5, p. 557–559.

³ DȘL, articolul „prefixoid”, autoare Angela Bidu-Vrânceanu.

care de altfel le găsim studiate monografic în tratatul de formare a cuvintelor suscitată, în vol. al II-lea, dedicat prefixării. Ele sunt omonime și/sau își au originea în prepoziții neologice⁴.

În cazul în care un cuvânt are în componența sa un prefix, acesta este un cuvânt derivat, pe când atunci când cuvântul conține prepoziția omonimă, este un cuvânt compus, fără totuși să fie vorba de un compus cu element de compunere. Cuvinte ca: *antirisipă*, *interorașe*, *supraplan* sunt mai probabil compuse cu prepoziții neologice, dar aceiași formanți așezați în fața unor adjective sau verbe (*interguvernamental*, *suprapopula*) sunt prefixe, deoarece prepozițiile nu apar în acest context⁵.

Delimitarea prefixelor de elementele de compunere tematică se face, potrivit tratatului de formare a cuvintelor, după următoarele criterii:

1. Criteriul semantic-noțional, care poate fi aplicat și fără o cercetare diacronică, presupune ca elementul de compunere să fie autosemantic, să aibă un sens lexical deplin, și nu unul relațional între sensurile altor unități lexicale.

2. Criteriul etimologic presupune ca originea elementului de compunere să fie într-un cuvânt autosemantic al altei limbi, de obicei greaca sau latina, mai rar limbi moderne de circulație internațională. Elementele de compunere provin din substantive, adjective, pronume, numerale și verbe, având sensuri lexicale analoge cu aceste cuvinte de proveniență, pe când prefixele exprimă de obicei relații, ca și prepozițiile din care provin și care au sensuri relaționale⁶.

Segmentele inițiale provenite din adverbe sunt considerate prepoziții, dacă etimonul a avut și valoare prepozițională. Astfel, sunt prefixe: *apo-*, *dia-*, *infra-*, *poi-*, *post-*. Deși etimonul este exclusiv adverbial, *non-* este considerat prefix datorită sinonimiei lui cu prefixul *ne-*, iar *intro-* și *pen-* sunt prefixe, deoarece în limba latină erau atât adverbe cât și prefixe⁷. Existența în limba latină a valorii de prefix la formantul discutat este deci un alt criteriu.

Următorii formanți proveniți din adverbe sunt elemente de compunere, deoarece nu îndeplinesc condițiile de mai sus (adică nu au în limba latină atât valoare adverbială cât și valoare de prefix sau de prepoziție): *amfi-*, *avan-*, *arier-*.

Există uneori chiar omonimii între un prefix (sau sufix) și un element de compunere, care pot fi interpretate corect datorită valorii semantice diferite. Astfel, *di(s)-* este un prefix cu valoare negativă în cuvinte ca: *diform*, *disproporție*, pe când elementul de compunere omonim, întâlnit în vocabularul medical, are sensul „greu,

⁴ Avram 1973, p. 239–251.

⁵ FCLR II, p. 11–12.

⁶ FCLR I, p. VIII și 20–22.

⁷ Aceleași criterii pentru diferențierea elementelor de compunere de prefixe și prepoziții sunt discutate și în Mărânduc 2008, capitolul *Compunerea și derivarea cu prefixe*, p. 95–102.

dificil, anormal”, în cuvinte ca: *disfuncție, disgrafie, disgravidie*. Formal, prefixul are variantele *di-* și *diz-*, pe când elementul de compunere omonim nu își sonorizează consoana *s* în nicio vecinătate fonetică.

Distincția dintre elementele de compunere în poziție finală și sufixe este studiată de Finuța Hassan, care arată că la baza acestei distincții nu se poate afla decât un criteriu semantic și că transformarea unui element de compunere în sufix se face prin abstractizarea sensului. De pildă, *eidōs* era în limba greacă un cuvânt care însemna „înfățișare”; în aceeași limbă exista și un element de compunere *-eidis* care însemna „cu aspectul la fel, asemănător”, pe care îl păstrează la început și compusele savante: *nefroid, petaloid, ovoid*. Mai târziu, prin abstractizarea sensului, apar cuvinte în care acest formant are sensul de „fals” și care ar putea fi considerate derivate cu sufixe: *celuloid, elipsoid, hiperboloid, diftongoid, genialoid*. De asemenea, formanți cu statut dublu sunt și *-ifica, -ific*, elemente de compunere atunci când păstrează sensul original al verbului latin, „a face”, *amplifica, clarifica, frigorific*, sufixe în celelalte cazuri, *crucifica, specifică, științific*⁸.

În ce privește distincția dintre prefixe și prepoziții, care ne va servi pentru discutarea unor abordări ale DEX², prefixele, ca și elementele de compunere, nu pot apărea autonom, despărțite prin blanc de cuvântul la care se atașează, pe când prepozițiile cu care prefixele sunt uneori omonime pot fi despărțite de cuvântul pe care îl precedă, fie că formează împreună cu acesta o simplă sintagmă, o locuțiune sau chiar un cuvânt compus insuficient sudat (de obicei o prepoziție compusă).

În dicționarele de neologisme, dar și în dicționarele generale moderne, cuvintele formate cu elemente de compunere sunt din ce în ce mai numeroase. În prefața celei de a treia ediții a DN, găsim o justificare valabilă a introducerii elementelor de compunere (și a prefixelor neologice, care nu sunt distinse aici de elementele de compunere) ca articole separate de dicționar.

Introducerea în dicționare a celor mai frecvente elemente de formare a cuvintelor din vocabularul internațional dă cititorilor posibilitatea de a-și explica structura și sensul cuvintelor noi, introducându-le mai ușor în vocabularul lor activ; uneori cititorul poate să-și explice și cuvinte care nu sunt incluse în dicționar. De exemplu, cuvântul *criotehnie* „tehnica frigului” se poate explica prin elementele de compunere care îl formează, *crio-* și *-tehnice*, glosate în dicționar, și nu este necesar să mai fie inclus în lista de cuvinte, realizându-se astfel o economie de spațiu⁹.

Prin urmare, criteriul după care acest dicționar selectează drept articole distincte un număr mare de elemente de compunere este frecvența și marea putere explicativă pentru cuvintele neologice din vocabularul internațional. Acest criteriu este aplicat în toate dicționarele de neologisme mai noi și în unele dicționare generale, cum ar fi DEXI.

⁸ Hassan 1973, p. 557–563.

⁹ DN³, p. 8.

În schimb, selectând toate articolele de dicționar calificate în DEX² drept elemente de compunere, constatăm că numărul acestora este de 102 (în opinia noastră, prea puține față de numărul de articole). În acest dicționar, principiul după care sunt selectate elementele de compunere tratate ca articole separate, este existența unor cuvinte formate pe teren românesc cu acele elemente de compunere, adică pentru care nu au fost găsite corespondente în limbile de circulație.

Acest criteriu, tradițional în dicționarele românești, este discutabil, deoarece hotărând includerea în lista de cuvinte a unui element de compunere dintr-un compus considerat format pe teren românesc, nu putem fi siguri că modelul străin, chiar nereperat în acel moment, n-ar putea totuși exista. Pe de altă parte, chiar dacă potrivit acestui principiu un element de compunere nu este selectat pentru că nu dispunem de atestări în momentul redactării dicționarului pentru niciun cuvânt cu origine cert românească în care să apară acel formant, un astfel de cuvânt ar putea să apară (poate în presă) chiar în ziua următoare și se poate impune rapid în limbă.

În tratatul academic de formarea cuvintelor, a cărui apariție începe în 1970 și care nu este încă încheiat, la baza studierii formațiilor lexicali se pune criteriul analizabilității, adică al posibilității de a izola un element formativ lexical prin analogie formală și semantică cu o serie de cuvinte existente în limbă (indiferent de originea lor) în care acest formant lexical apare¹⁰. Existența în conștiința vorbitorilor a acestui formant este premisa pentru apariția în limbă a unor cuvinte alcătuite pe teren românesc care să-l conțină.

Tratatul academic de formare a cuvintelor este lucrarea științifică de referință în acest domeniu, de ale cărei concluzii și rezultate ar trebui să țină seama celelalte lucrări de specialitate. Volumul I, apărut în 1970, conține studii asupra compunerii cuvintelor, printre care și noțiuni referitoare la elementele de compunere.

Volumul al doilea, apărut în 1978, studiază prefixele analizabile în limba română. Acest volum nu era încă publicat la apariția primei ediții a DEX. Totuși, nici la a doua ediție nu a fost revizuită concepția asupra elementelor de compunere incluse în lista de cuvinte. Aproape toți cei 102 formanți, tratați ca articole de dicționar în DEX², existau și în prima ediție a DEX. Deficiențele se păstrează, deci.

Acestea ar fi:

1. Tratarea unui număr mult prea mic de elemente de compunere ca articole separate de dicționar; cititorul observă existența unor serii de cuvinte care au un segment comun și nu se poate informa din dicționar cu privire la sensul acestui segment.

2. Faptul că unele dintre aceste puține elemente de formare a unor noi cuvinte sunt calificate, în mod eronat, drept elemente de compunere, în conformitate cu tratatul academic de formare a cuvintelor, volumele I–II și cu alte lucrări de

¹⁰ FCLR I, p. V ș. u.

specialitate. Unii dintre cei 102 formați lexicali calificați în DEX² drept elemente de compunere sunt în realitate prefixe, alții sunt prepoziții, câțiva aparțin altor categorii gramaticale autonome.

Dintre cele 102 articole de dicționar consacrate unor elemente de compunere în DEX², un număr de 31 figurează în vol. al II-lea al tratatului de formarea cuvintelor ca prefixe, prezentate monografic. De altminteri, cuvintele specificate în DEX², ca fiind etimoanele lor, sunt prepoziții.

Acești formați lexicali, cu sens abstract, relațional, cu originea în prepoziții, considerate în DEX² drept elemente de compunere, iar în volumul al II-lea al tratatului de formare a cuvintelor, drept prefixe, prezentate monografic la paginile indicate, sunt următoarele:

ante- (p. 47), *anti-* (p. 50), *arhi-* (p. 57), *contra-* (p. 71), *de-* (p. 80), *des-* (p. 84), *ex-* (p. 108), *hiper-* (p. 115), *hipo-* (p. 118), *in-* (p. 122), *infra-* (p. 127), *inter-* și *între-* (p. 143), *intra-* (p. 129), *meta-* (p. 151), *ne-* (p. 161), *non-* (p. 169), *para₁-*, *para₂-*, (p. 175-180), *peri-* (p. 184), *post-* (p. 190), *pre-* (p. 192), *pro-* (p. 200), *răs-* (p. 210), *re-* v. *ră-* (p. 203), *stră-* (p. 223), *sub-* (p. 228), *super-* (p. 234), *supra-* (p. 237), *trans-* (p. 246), *ultra-* (p. 249).

În afară de cele 6 prefixe considerate de I. Coteanu în tratatul de limbă română contemporană drept productive în românește (*des-*, *de-*, *ne-*, *în-*, *răs*, *re-*)¹¹, celelalte ar putea fi denumite prefixe neologice, iar prezența lor ca articole separate de dicționar ar fi la fel de recomandabilă pentru marea lor putere explicativă, ca și cea a elementelor de compunere, cu condiția de a se specifica în mod corect faptul că nu sunt elemente de compunere, ci prefixe neologice sau elemente de derivare.

Dintre celelalte articole de dicționar calificate în DEX² drept elemente de compunere, mai există unele care nu respectă o altă trăsătură distinctivă prezentă în definițiile citate la începutul articolului, anume lipsa independenței, imposibilitatea de a apărea libere în comunicare.

Acestea sunt: *atot-* = *a* + *tot*, *câteși-* = *câte* + *și*, *de-* (a cărui utilizare este exemplificată prin compuse cu prepoziție, ca: *de cum*, *de când*, *de aceea* etc.), *plus-*, *prim-*, *tus-* și *-va*, ultimele două fiind forme populare de la *toți* și *vrea*.

Aceasta nu înseamnă că nu se găsesc și în limba veche structuri lexicale asemănătoare cu elementele de compunere de astăzi, deoarece provin din cuvinte ale unor alte limbi și nu au existență independentă. Ex.: *baș-*, *ftori-* sau *vel-*, dintre care cel din urmă nu este tratat în DEX².

O altă problemă care trebuie discutată este existența în limbă, paralel cu elementele de compunere, a unor cuvinte independente, fie că este vorba de omonime, dar atunci ar trebui să aibă etimologii diferite, fie că este vorba de cuvinte formate prin abrevierea unor compuse cu acel element de compunere, caz

¹¹ Coteanu, 1975, p. 189–200.

în care probabil ar trebui tratate ca sensuri separate ale unui singur articol de dicționar. Această abordare o găsim consecvent în DN³, dar în DEX² situații asemănătoare sunt tratate diferit, inconsecvent. De exemplu:

ÁUTO² 1. S. n. (Fam.) Automobil. 2. Element de compunere însemnând „auto-mobil”, „automat” și care servește la formarea unor substantive. 3. Adj. invar. Care se efectuează cu ajutorul unui automobil, care privește automobilele. [Pr.: a-u-] – Din fr. **auto**.

Opinăm că aici sensul de element de compunere ar trebui tratat primul, fiindcă este cel mai frecvent în limbă și fiindcă el explică celelalte sensuri formate prin abreviere de la *automobil* și *autotransport*.

În același dicționar cuvinte ca: *loco*, *micro*, *mini*, *mono*, *maxi*, *pro*, *radio* etc. sunt tratate ca fiind omonime cu elementele de compunere din care provin, deși etimonul este același. De fapt, cuvintele *loco* și *pro* sunt neologisme savante din latină și au același sens ca și elementul de compunere, respectiv prepoziția cu care au aceeași formă, iar celelalte sunt niște abrevieri ale unor compuse cu elementul de compunere respectiv: *microradiografie*, *minijupă*, *monodifuzor*, *maxijupă*, *radioemisie*, la fel cum *auto* este o abreviere de la *automobil* sau *autotransport*. Pledăm pentru tratarea unitară a acestor cazuri și includerea în același articol de dicționar, ca mai sus, pe baza originii comune și a identității sau filiației semantice.

O altă soluție ar putea fi tratarea în același articol a lui *loco* și *pro*, dar tratarea separată în mod consecvent a celor obținute prin abreviere, cu specificarea în secțiunea etimologică a cuvântului independent a compusului tematic din care provine prin abreviere, ceea ce nu e întotdeauna ușor, fiindcă adeseori el ar putea proveni din abrevierea mai multor compuse.

Mai trebuie observat că, în epoca actuală, compunerea tematică devine un procedeu productiv de formare a cuvintelor, preferat de vorbitori. Se formează, din orice cuvânt al limbii române, un element de compunere, prin adăugarea uneia dintre vocalele de legătură caracteristice, *-o-* sau *-i-*, mai rar *-a-*, formând compuse ocazionale, sau compuse care se generalizează în limbă, cum ar fi *apometru*.

Opinăm că astfel de elemente de compunere, cum ar fi, în lista DEX, *medico-*, *multi-*, *moldo-*, ar putea lipsi din dicționarul general, pentru economie de spațiu, sensul lor fiind clar pentru vorbitori, sau ar putea fi incluse la finalul articolului de dicționar consacrat cuvântului independent. De exemplu, la cuvântul MEDIC, ultimul sens ar putea fi: ♦ (În forma *medico-*) Element prim de compunere... etc.

Elemente de compunere ocazionale se pot forma, cu abrevierea unei părți de cuvânt sau nu, din toate numele de populații. Ex.: *cetățean ruso-român*, *iraniano-american*, *ucrainiano-moldovean* etc., unde părțile compusului nefixat se pot ușor inversa: *cetățean româno-rus*, *americano-iranian*, *moldo-ucrainian* etc.

Dacă vom studia forma electronică a cunoscutului dicționar *Trésor de la Langue Française*, vom observa glosarea unui mare număr de elemente formative.

În porțiunea analizată, literele G-M, găsim 177 de articole de dicționar destinate elementelor formative. Le enumerăm precedate de un număr de ordine, unul pentru mai multe variante ale aceluiași formant:

1 GALACT(O)-, 2 GALLO-, 3 GALVANO-, 4 GAMÉT(O)-, 5 GAMO-, 6 GASTÉRO-, GASTR(O)-, 7 GAZO-, 8 -GÈNE, 9 -GÉNIE, 10 GÉNIO-, 11 GÉO-, 12 -GÈRE, 13 GERMANO-, 14 GÉRONTO-, 15 -GLOSSE, 16 GLOSS(O)-, GLOSSO-, GLOSS-, 17 GLUC(O)-, GLYC(O)-, 18 -GNATHE, -GNATHIE, -GNATHISME, 19 GNATH(O)-, 20 GOBE-, 21-GONE, 22 -GONIE, 23 GONIO-, 24 GON(O)-, 25 GONO-, 26 -GRADE, 27 -GRAMME, 28 GRAPHO-, 29 GYMN(O)-, 30 -GYNE, 31 GYN(O)-, GYNÉCO-, 32 -GYRE, -GIRE, 33 GYR(O)-, GIR(O)-, 34 HAGIO- 35 HALLUCINO- 36 HALO-¹, 37 HALO-², 38 HAPLO-, 39 HECT(O)-, 40 HÉLIO-, 41 HÉMATO-, 42 HÉMÉR(O)-, 43 HÉPAT(O)-, 44 HÉPAT(O)-, 45 HÉTÉR(O)-, 46 HEX(A)-, 47 HIDR(O)-, -HIDROS, HIDROT-, 48 HIÉR(O)-, 49 HIPPO-, 50 HIST(O)-, HISTIO-, 51 HODO-, ODO-, 52 HOL(O)-, 53 HOMÉO-, 54 HOMO-, 55 HORO-¹, 56 HORO-², 57 HYALO-, 58 HYDR(O)-, 59 HYDR(O)-, 60 HYGRO-, 61 HYMÉN(O)-, 62 HYPER-, 63 HYPN(O)-, 64 HYPO-, 65 HYSTÉR(O)-, 66 IATRO-, 67 ICTHY(O)-, 68 ICON(O)-, 69 -IDE², -OÏDE, 70 IDÉO-, 71 IDIO-, 72 IGNI-, 73 ILÉO-, 74 IMMUNO-, 75 IMPARI-, 76 IN-², 77 INFRA-, 78 INTER-, 79 INTRA-, 80 IOD(O)-, 81 IRID(O)-, 82 ISCHI(O)-, 83 -ISME, suff. 84 ISO-, 85 JUDÉO-, 86 JUXTA-, 87 KÉR(A)-, KÉRAT(O)-, élém. 88 KILO-, 89 KIN- 90 LABI(O)-, 91 LACT-, LACTI-, LACTO-, 92 LAMELLI-, LAMELLO-, 93 LAPARO- 94 LARYNGO-, 95 LATÉRO-, 96 LÉPID(O)-, 97 LEPT(O)-, 98 LÉTHI- 99 LEUC(O)-¹, 100 LIMNI-, LIMNO-, 101 LINGUI-, 102 LIP(O)-, 103 -LIT(H)E, 104 LITH(O)-, 105 LOCO-, 106 -LOGIE, 107 -LOGIEN, 108 -LOGISTE, 109 LOG(O)-, 110 -LOGUE, 111 LONGI-, 112 LOPH(O)-, LOPHI(O)-, 113 LUCI-, 114 LYMPH(O)-, élém. de compos. 115 -LYSE, 116 LYS(I)-, LYS(O)-, 117 -LYTIQUE, 118 -MACHIE, 119 MACRO-, 120 MAGNÉT(O)-, élém. de compos. 121 MALAC(O)-, 122 MAMM(O)-, 123 -MANCIE, 124 -MANE¹, 125 -MANE², 126 MANGANI-, MANGANO-, 127 -MANIE, 128 MAST(O)-, 129 MAXI-, 130 MAXILLI-, MAXILLO-, 131 MÉCANO-, 132 MÉDICO-, élém. de compos. 133 MÉDI(O)-, 134 MÉDULL(O)-, 135 MÉG(A)-, MÉGAL(O)-, 136 -MÉGALIE, 137 MÉLAN(O)-, 138 -MÈLE, 139 MÉL(O)-, 140 MÉNINGO-, 141 -MÈRE¹, -MÉRIE¹, 142 -MÈRE², -MÉRIE², 143 MÉRO-¹, 144 MÉR(O)-², 145 MÉS(O)-, 146 -MESTRE, 147 MÉT(A)-, 148 MÉTALL(O)-, 149 -MÈTRE¹, 150 -MÈTRE³, 151 -MÉTRIE, 152 MÉTR(O)-, 153 MI-, 154 MICRO-, 155 MILLI-, 156 MINI-, 157 MIS(O)-, 158 -MIXIE, 159 MNÉMO-, 160 -MNÈSE, -MNÉSIE, 161 -MOBILE, 162 MON(O)-, 163 MORPH(O)-, 164 -MORPHOSE, 165 MUC(I)-, MUC(O)-, 166 MULTI-, 167 MUSC(I)-¹, 168 MUSC(I)-², MUSC(O)-, 169 MUSÉO-, 170 -MYÉLITE, MYÉL(O)-, 171 MYL(O)-, 172 MY(O)-, 173 MYRIA-, 174 MYR-MÉCO-, 175 MYTHO-, 176 MYTIL(I)-, MYTIL(O)-, 177 MYX(O)-¹².

¹² Adresa acestui dicționar electronic este: <http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>.

Dintre acestea, doar 6 elemente sunt considerate în tratatul de formare a cuvintelor sus-citat drept prefixe: *in-*, *inter-*, *intra-*, *iso-*, *mes-* și *meta-*. Faptul nu constituie, în acest dicționar, o eroare, deoarece toate elementele din lista de mai sus, la care am omis formula de definire sunt calificate drept „élém. formant”, ceea ce ar fi o modalitate largă de definire, aplicabilă și derivării, și compunerii. Totuși, în cazurile rare în care am păstrat formula de definire a dicționarului citat, ele sunt considerate, din motive care nu ne sunt clare, elemente de compunere sau sufixe, și nu elemente formante.

Menționăm că în acest dicționar unele cuvinte compuse (sau derivate) care conțin aceste elemente sunt tratate în cadrul articolului consacrat elementului formativ, ca într-un fel de cuib lexical, ceea ce realizează o importantă economie de spațiu.

Același mod de organizare a materialului îl găsim într-un dicționar consacrat în mod special elementelor de compunere, care grupează neologismele în jurul acestora și pune accentul pe explicațiile etimologice, care elucidează sensul lor în limba de origine, unde erau cuvinte independente. După estimarea autorului în cuvântul introductiv, ediția a II-a a acestui dicționar conține 14 000 de termeni științifici grupați în jurul a 1 200 de elemente de compunere¹³.

Într-un dicționar de uz general, cum este DEX, numărul elementelor de compunere selectate ar putea fi mai mic decât într-un dicționar tezaur, dar criteriul de selecție credem că se impune să fie frecvența și puterea explicativă, și nu creativitatea strict în cadrul limbii române.

În secțiunea consacrată etimologiei, considerăm că ar fi corect să se folosească notația „pref.” și grafia cu italice, pentru acei formați considerați în tratatul de formare a cuvintelor în limba română sus-citat ca fiind prefixe, așa cum este folosit și termenul de „suf.” pentru derivarea cu formați finali. De pildă, în loc de: – **Ne-** + **gândit**, notație care apare în DEX și care sugerează că ar fi vorba de un cuvânt compus, propunem notația: – Pref. *ne-* + **gândit**.

O altă problemă ar fi aceea că în DEX se aplică principiul etimologiei directe, adică menționarea doar a sursei de unde cuvântul a intrat în limbă, nu și a istoriei lui etimologice mai îndepărtate.

Acest principiu este just, dar mai puțin potrivit în cazul elementelor de compunere, pentru care în general dicționarele precizează și etimologia originară, cuvântul autosemantic și independent din limba veche, etimologie introdusă prin abrevierea „cf.” după cea directă.

Elementele de compunere fac parte din vocabularul internațional și ar trebui să facem complicate studii de cronologie a primelor atestări, pentru a aproxima,

¹³ Andrei, 1987, 2003.

fără garanția exactității, din ce limbă au fost împrumutate. Singura soluție ar fi etimologia multiplă, discutabilă și aceea, întrucât nu putem înșirui toate limbile în care elementul de compunere apare cu aceeași formă și același sens.

În schimb, etimologia originară ar fi foarte relevantă pentru elementele de compunere, mai ales însoțită de prezentarea între ghilimele a sensului etimonului grecesc sau latinesc. Această etimologie explică, în mod real, felul în care elementele de compunere au fost împrumutate pe cale savantă în limbajul internațional al diferitelor domenii științifice și, totodată, ar explica filiația semantică dintre etimon și actualul element de compunere, facilitând motivarea semnului lingvistic, reținerea și utilizarea lui de către vorbitori. În diferite forme, această modalitate de explicare a etimologiei elementelor de compunere este utilizată în dicționarele de neologisme.

Cităm, spre exemplificare, din DN³:

HECTO- ... [< fr. *hect(o)-*, cf. gr. *hekatón* – o sută]

Pentru economie, dar și pentru exactitate, articolul de dicționar ar putea fi definit o singură dată pentru toate variantele lui formale, atât pentru cele utilizate în poziție inițială, cât și pentru cele utilizate în poziție finală, cu condiția enumerării acestora și a precizării poziției lor, element prim sau element final de compunere.

Oportunitatea prezenței în dicționar, la locul alfabetic, a unor elemente finale rezultă din faptul că acești formați își pot schimba locul, cu ușoare modificări de formă datorate unor sufixe atașate la final pentru a forma cuvinte aparținând unor categorii gramaticale diferite. Sensul lor, provenit din etimonul grec sau latin, nu se schimbă în cazul acestor modificări ale poziției, ceea ce ne face să considerăm că este vorba de aceeași unitate lexicală semidependentă.

Dorim să subliniem că cele semnalate în acest articol nu contestă faptul că DEX² este un dicționar foarte bun, așa cum arată prestigiul de care se bucură printre utilizatori, care îl consideră o lucrare de referință. Totuși, o viitoare ediție ar trebui să remedieze deficiențele semnalate și ar fi de dorit să fie în pas cu tendințele lexicografiei moderne universale.

Includerea unui cât mai mare număr de elemente de compunere, pe lângă marea putere explicativă și economia de spațiu, ar avea meritul de a face analizabilă pentru utilizatori structura multor neologisme, astfel încât acestea să intre mai ușor în vocabularul activ al cât mai multor utilizatori.

BIBLIOGRAFIE

- Andrei 1987, 2003 = Nicolae Andrei, *Dicționar etimologic de termeni științifici elemente de compunere greco-latine*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Oscar, București, 2003.
- Avram 1973 = Mioara Avram, *Prepoziții neologice în limba română contemporană*, în SCL, XXIV, nr. 3, p. 239–251.

- Coteanu 1975 = Ion Coteanu (coord.), *Limba română contemporană*, vol. II, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Coord. acad. Ion Coteanu, dr. Luiza Seche, dr. Mircea Seche, București, Editura Academiei, 1975.
- DEX² = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Coord. acad. Ion Coteanu, dr. Lucreția Mareș, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DEXI = *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, coord. Eugenia Dima, Chișinău, Editura ABC și Editura Gunivas, 2007.
- DN³ = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, Ediția a III-a, București, Editura Academiei, 1978.
- DȘL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicționar general de științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997.
- FCLR I = *Formarea cuvintelor în limba română*, volumul I, București, Editura Academiei, 1970.
- FCLR II = *Formarea cuvintelor în limba română*, volumul II, București, Editura Academiei, 1978.
- Hassan 1973 = Finuța Hassan, *Formanți cu statut dublu*, în SCL, XXIV, nr. 5, p. 557–563.
- Mărânduc 2008 = Cătălina Mărânduc, *Familia de cuvinte*, Editura Lucman, București, 2008.

LA CONSIGNATION DES ÉLÉMENTS DE COMPOSITION DANS LES DICTIONNAIRES

(Résumé)

Cet article commence avec une définition des éléments de composition, pour clarifier les différences entre ceux-ci et les préfixes, qui tirent leurs origine des prépositions. Les éléments de composition n'ont pas d'autonomie, ne peuvent apparaître que réunis avec un mot indépendant, un autre élément de composition ou (rarement) un simple suffixe. Ces éléments ont l'origine dans un mot autosémantique d'une (vieille) langue de culture, le grec ou le latin; ce mot d'origine n'est pas une préposition, car celles-ci ont seulement un sens relationnel.

On continue en analysant la liste des articles de DEX², qui sont qualifiés comme éléments de composition. On observe le nombre trop restreint de ces articles, seulement 102, à cause du fait qu'on applique le principe de la créativité dans la langue roumaine, puis on discute d'une manière critique la composition de cette liste. 31 formants ainsi qualifiés par DEX² sont considérés par le traité académique de formation des mots en roumain comme étant des préfixes néologiques, provenant des prépositions et ayant un sens relationnel. En comparant cette situation avec une partie de la liste des éléments formatifs du *Trésor de la Langue Française* en format électronique, on observe que la liste est consistante. On propose comme critères de sélection des éléments de composition inclus dans un dictionnaire général le caractère analysable, la fréquence et le pouvoir explicatif pour les autres mots du dictionnaire. Enfin, on propose de préciser l'étymologie indirecte des éléments de composition, qui clarifie le sens de ceux-ci.

Cuvinte cheie: element de compunere, cuvânt autosemantic, prefix neologic, prepoziție, sens relațional.

Mots-clés: élément de composition, mot autosémantique, préfixe néologique, préposition, sens relationnel.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*